

Obol mrtvých

jako zdroj historického poznání

Obolem mrtvých rozumíme zvyk vkládat do ruky či úst zemřelého minci. Tento pohřební ritus je dobře znám z archeologických nálezů na téměř celém evropském území a i z řady mimoevropských oblastí. Jeho praktikování je doloženo již od starověku. V některých lokalitách je tento zvyk praktikován doposud.

Zlatý solidus byzantského císaře Michala III. z let 856 – 866

Pro archeology je mince nalezená společně s pozůstatky velmi cenným a nezřídka jediným vodítkem k přesnější dataci nálezů a často slouží i k pochopení širších historických souvislostí.

Pojmenování ritu pochází z antického Řecka

Samotné pojmenování tohoto ritu pochází z mytologických představ antických Řeků, kteří věřili, že zemřelý na své cestě do podsvětí

bude muset zaplatit Charonovi za převoz přes řeku Acherón (též Léthé nebo Styx) drobnou mincí v hodnotě 1/6 drachmy, tzv. obolem.

Tuto minci proto vkládali Řekové svým mrtvým pod jazyk, aby jejich duše měla převozníkovi čím zaplatit a nebloudila navěky na břehu bájně řeky.

Skutečná podstata tohoto zvyku však přesahuje časové i prostorové hranice antického světa. S obolem mrtvých se setkáváme již u civilizací, které antickému Řecku řadu staletí předcházely, nebo u civilizací, u kterých není dolo-

žen a ani očekáván vliv řecké kultury. V širším kontextu funkci obolu mrtvých zastávají i předmonetární platidla (např. měděné či zlaté slitky). Mince jako taková pak nemusí nutně být obol, ale může se jednat například o stříbrný denár či zlatý solidus.

Obecně je přijímán názor, že řecká tradice o Charonovi dala později tomuto všeobecně rozšířenému ritu v určitých teritoriích pouze nový význam a název. Skutečné důvody, proč různé civilizace v různých dobách vkládaly do hrobu k mrtvému minci, se mohly různit,

Stříbrný denár Vratislava II. (1061 až 1092), knížecí ražba datovaná před rok 1085 (tj. před korunovaci na prvního českého krále)

avšak jejich společnou podstatou je snaha o zajištění hmotných potřeb mrtvého v posmrtném životě, nebo snaha o udržení si dobrých vztahů s mrtvým.

Jinými slovy, rituální vložení mince do ruky či úst zemřelého ani zdaleka neznamená, že byl mrtvý pohřben v souladu s tradicí o Charonovi.

Zvyk starý jako pohřbívání samotné

Zvyk ukládat do hrobu společně se zemřelým i další předměty (např. nádoby s potravou, výzbroj, výstroj či šperky) je víceméně starý jako pohřbívání samotné, bez ohledu na to, zda se jednalo o inhumaci, či pohřeb žehem. Není proto žádným překvapením, že se dříve či později u různých civilizací setkáváme ve funkci milodaru právě i s mincemi.

U civilizací, které ještě neznaly mincovní obchod a používaly směnný obchod, plní mince uložená společně s mrtvým spíše funkci šperku či amuletu.

U civilizací, které již znaly hodnotu mince, se pak již mohlo jednat i o alternativu, jak zajišťit potřeby zemřelého v posmrtném životě. O obolu mrtvých by se však mělo mluvit v takových případech, kdy byla do hrobu prokazatelně vložena během pohřebního rituálu jediná mince jako milodar, ať už jako amulet, nebo jako platební prostředek, a neplnila zcela evidentně pouze funkci ozdoby. Často i takové, kterou mrtvý nosil za svého života jako šperk, nebo byla součástí například koňského postroje (v takových případech jsou mince znehodnoceny provrtáním, někdy i na více místech).

V některých případech může být samozřejmě stanovení závěru, zda mince plnila ještě za života pochovaného funkci šperku, či se skuteč-

ně jedná o milodar, komplikované a nejednoznačné.

U nás nejprve Keltové

S obolem mrtvých se na našem území setkáváme v několika případech již na keltských pohřebištích v období před našim letopočtem. Poněkud častěji pak v prvních stoletích našeho letopočtu na pohřebištích souvisejících s germánským osídlením a s tak zvaným stěhováním národů (obolem mrtvých jsou v těchto případech především římské ražby). Například zlatý solidus byzantského císaře Michala III. z let 856 – 866 byl nalezen jako obol mrtvých ve Valech u Mikulčic na Moravě u trojlodní baziliky. Mince byla nalezena v hrobě velmože (hrob č. 480) situovaném blízko jižní základové zdi baziliky. Je velmi pravděpodobné, že je v úzkém vztahu s příchodem byzantské misie pod vedením Konstantina a Metoděje, kteří na Moravu přibyli na jaře roku 863 (viz obrázek).

Nejhojněji je zastoupen denár

Běžněji se s obolem mrtvých setkáváme až od 10. století, kdy začínají v archeologických nálezech převládat kostrové pohřby. Především v období od druhé poloviny 11. do počátku 12. století v Čechách a od počátku 11. do počátku 12. století na Moravě nalézáme na našem území nejčtenější doklady o vkládání mincí ve funkci obolu mrtvých do hrobů. Přičemž nejčastěji se setkáváme s ražbami lokálními, tj. s českými a moravskými denáry z tohoto období (na Moravě nejsou ovšem výjimkou ani uherské denáry).

Obol mrtvých nalézáme poměrně často v ruce kostry, běžněji v ruce pravé. Úbytek archeologických nálezů obolu mrtvých s počínajícím

13. stoletím lze zřejmě dávat do souvislosti se zákazem přetrvávajících pohanských pohřebních obřadů knížetem Břetislavem II.

Příkladem může být vyobrazený knížecí denár Vratislava II. (1061 – 1092). Právě ražby tohoto panovníka patří mezi nejhojněji zastoupené mince s funkcí obolu mrtvého na našem území. Denár uvedeného typu byl nalezen například v kostrových hrobech v bývalé obci Kováry, jež je nyní součástí obce Zákolany (okres Kladno) a v obci Dubá (okres Česká Lípa).

Mince vymezuje časový horizont

A jaký je archeologický význam nálezu obolu mrtvého (či mince obecně) uloženého společně s kosterními pozůstatky? Nález mince jasně vymezuje spodní časový horizont, kdy nejdříve k inhumaci došlo (tj. k pohřbu nemohlo dojít dříve, než byla samotná mince vyražena). V dobách a oblastech, kdy již docházelo k časté mincovní směně, lze pak s velmi vysokou pravděpodobností samotnou dataci zpřesnit na velmi úzké období, zvláště, nenesli nalezená mince výrazné stopy opotřebení z oběhu. Například v našich zemích docházelo v 11. – 13. století k tzv. *renovatio monetarum* (obnovování mince), které spočívalo ve velmi časté povinné výměně stávajících kvalitnějších mincí za mince nově ražené, ale stále horší a horší kvality. Obraz denárové mince se tak měnil i několikrát do roka. Méně přesnou časovou dataci pak poskytují nálezy mincí v hrobech civilizací, které z počátku vlastní mince nerazily (například Germáni a další barbarské národy). V takových případech je třeba počítat s jistým prodloužením, než se mince (v našich zemích například římské ražby, na Slovensku pak například pozdní karolinské ražby, ražby byzantské a východoevropské) na území těchto civilizací dostala. Archeologicky jsou kupříkladu podloženy nálezy obolu mrtvého související evidentně nebo velmi pravděpodobně s historicky doloženými válečnými taženými, získáním výpalného či výkupného apod.

*Autor: Lukáš Richtera,
odborný asistent na Ústavu chemie materiálů
Fakulty chemické VUT v Brně,
člen České numismatické společnosti
(pobočka Pražské groše)
Foto: Archiv autora*